

УДК 378.147

Роман ГОРБАТЮК,*доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль*

ПРОЕКТУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Проаналізовано специфіку підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у педагогічних закладах вищої освіти, що є подвійним синтезом розумової та фізичної діяльності. Встановлено, що забезпечення якості психолого-педагогічної підготовки таких фахівців є передумовами підвищення рівня професійного навчання робітничих кадрів. Виділено важливі якості становлення педагога професійного навчання. Обґрунтовано систему знань і вмінь викладача спеціальних дисциплін, яка проектується в систему знань і вмінь студентів як майбутніх фахівців за умови їх взаємодії з суб'єктами діяльності.

Ключові слова: педагог професійного навчання, психолого-педагогічна підготовка, діяльність, знання, вміння, суб'єкти діяльності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Її метою є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних

© Горбатюк Р.

громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [1]. З огляду на це, суспільство відчуває гостру потребу у фахівцях нового типу.

На думку українських вчених (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоева та ін.), разом з організаційними змінами в освітній системі, мають відбуватися зміни й у психолого-педагогічній підготовці педагогічних кадрів, оскільки зміни в економіці, динаміка науково-технічної революції, процес інтеграції з Європейським Союзом вимагають підвищення ефективності підготовки кваліфікованих фахівців для системи професійно-технічних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Питання психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання розглядали Н. Брюханова, О. Коваленко, Р. Гуревич, С. Гончаренко, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Хоменко, О. Щербак та інші.

Узагальнюючи вітчизняний досвід, враховуючи актуальність означеної проблеми, її недостатню теоретичну і практичну розробленість, об'єктивною на сьогодні є необхідність підвищення ефективності психолого-педагогічної підготовки (оновлення змісту і методів вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки) майбутніх педагогів професійного навчання для системи професійно-технічних навчальних закладів.

Метою статті є аналіз особливостей психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО) та виявлення умов підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Організація психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у педагогічних закладах вищої освіти має враховувати соціально-економічні

чинники, які впливають на модернізацію освітньої системи і визначають її ефективність. Зміст і форми мають враховувати тенденції глобалізації та економічного розвитку держави, забезпечувати необхідний якісний рівень підготовки фахівців, необхідний для подальшої професійної діяльності. Специфіка підготовки майбутніх педагогів професійного навчання (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) у педагогічних ЗВО полягає в можливості поєднання технічної і психолого-педагогічної освіти, спрямування останньої на подальшу професійну діяльність у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти.

Забезпечення якості психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, а також обґрунтування, розробка та оновлення змісту і форм її реалізації є передумовами підвищення рівня професійного навчання робітничих кадрів.

У процесі аналізу даної проблеми звернули увагу на відмінності в специфіці діяльності викладача спеціальних дисциплін у закладах професійної (професійно-технічної) освіти порівняно з діяльністю вчителя в загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ). Даний вид діяльності має перетворювальний характер (виготовлення деталей, зразків, налаштування, налагоджування, регулювання та ремонт техніки, проектування різноманітного обладнання тощо).

На нашу думку, діяльність педагога професійного навчання є подвійним синтезом розумової та фізичної діяльності, педагогічною та інженерною діяльністю кваліфікованих фахівців професійно-технічної освіти. Саме така складова поєднує різні форми та види діяльності і має не тільки перспективи у своєму розвитку, але й певні труднощі в запровадженні у навчальний процес. Про це свідчить підвищений інтерес до інтенсивної розробки теоретичних і методологічних проблем психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Сьогодні неможливо об'єктивно оцінити стан досліджуваної проблеми, якщо не взяти до уваги те, що ідеї педагогічного процесу у ЗВО проходять через структурний і функціональний аналіз діяльності. Власне за такого підходу можна знайти шляхи вирішення багатьох проблем, які виникають у процесі підготовки таких фахівців.

Викладачі спеціальних дисциплін відрізняються більшою методичною підготовленістю у порівнянні з педагогами-предметниками. На відміну від ЗНЗ, де зміст навчального предмету стабільний, а навчальний матеріал є методично розробленим (у вигляді нових розділів підручника, допомоги тощо), педагогам професійного навчання доводиться виступати в ролі методиста-розробника, оскільки процес оновлення матеріально-технічної бази є динамічним [2]. Педагоги професійного навчання в процесі навчально-виробничої діяльності в училищах, коледжах, технікумах безпосередньо беруть участь у виробничому процесі, виконуючи багато технологічних операцій, що зобов'язує бути хорошим конструктором, технологом, добре володіти методикою викладання спеціальних дисциплін на основі сучасних освітніх технологій.

Успішне формування професійних якостей майбутніх педагогів професійного навчання буде забезпечено лише в тому випадку, коли психолого-педагогічні дисципліни будуть взаємопов'язані між собою з дисциплінами інших циклів єдиною ідеєю професійно-педагогічної спрямованості, що забезпечить підготовку студента до виконання фахових функцій і сприятиме формуванню позитивних і значущих для суспільства якостей особистості бакалавра професійної освіти.

Виділимо важливі якості становлення педагога професійного навчання. На стадії оптації (формування професійних намірів в учнів) професійно важливими якостями є психодинамічні чинники: екстравертивність, емоційна стійкість, гнучкість, висока психомоторна сфера, швидкість вироблення умовних рефлексів, координація рухів. Під час навчання у ЗВО професійно важливими є такі якості: сенсорні, перцептивні, психомоторні; педагогічна спостережливість; рухова, образна і словесно-логічна пам'ять, педагогічне і технічне мислення, просторова уява. На етапі професіоналізації важливими є професійна компетентність, потреба в самовдосконаленні, професійна домінантність, педагогічна техніка, соціальна відповідальність, прогностичні здібності, професійна надійність, педагогічний гуманізм, професійна самостійність, професійно-педагогічний інтелект, індивідуальний стиль діяльності. На стадії професійного становлення до важливих

якостей становлення педагога професійного навчання відносимо наднормативну соціально-професійну активність, професійно-педагогічну майстерність, етичну відповідальність, прогностичні здібності, педагогічний гуманізм, професійно-педагогічну мобільність, креативність, професійну культуру, стиль діяльності.

Розвиток системи професійної освіти, що спирається на реальні зміни в характері суспільного запиту до особистості, вносить суттєві корективи в психолого-педагогічну підготовку педагогів професійного навчання. Основні вимоги до підготовки таких фахівців відображаються в освітній (освітньо-професійній) програмі – системі освітніх компонентів в межах спеціальності “015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)”, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти педагог професійного навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Відповідно до методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти: компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3].

У контексті зазначеного вище, проблему формування вмінь вважаємо однією з найскладніших у педагогіці не дивлячись на те, що вона далеко не нова, й, відповідно, є актуальною в проектуванні психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання.

Формування вмінь має певну педагогічну специфіку. Це підтверджується тим, що в процесі навчальної діяльності в майбутніх педагогів професійного навчання формуються професійні компетентності. Система спеціальних знань і вмінь викладача проектується в систему

знань і вмінь студентів, як майбутніх фахівців, за умови, що педагог уміє організувати взаємодію студентів з суб'єктами їх діяльності. Це, в свою чергу, вимагає від викладача спеціальних педагогічних (професійно-методичних) умінь, які характеризуються спрямованістю на досягнення мети в постійно змінних умовах.

Методичну складову педагога професійного навчання розглядаємо як невід'ємну частину його професійної підготовки. Вважаємо методичну підготовку окремою самостійною компонентою, яка полягає в забезпеченні інтеграції суміжних наукових знань в процесі аналізу і вибору шляхів навчання, обґрунтуванні принципів, змісту, методів і форм навчання в кожній конкретній ситуації. У системі підготовки педагогів професійного навчання необхідно використовувати об'єднувальний компонент, який інтегрує всі блоки (цикли) в єдине ціле – “моноспеціальність”. Таким компонентом є методична підготовка, що являє собою не тільки збільшення переліку навчальних предметів, а й повинна бути направленою на оволодіння майбутнім фахівцем способами професійної діяльності: навчальною, виховною, виробничою. Методична підготовка педагогів професійного навчання є складною системною освітою, що має свою структуру, компоненти, зовнішні і внутрішні зв'язки.

Аналізуючи класифікацію педагогічних функцій зазначимо, що до них відносять функції, які відрізняються за своїм змістом: інформаційні, мобілізаційні, орієнтаційні, розвивальні, конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні та дослідницькі.

У нашому дослідженні прийнято за основу класифікацію Н. Кузьміної [4], яка виділяє п'ять основних педагогічних умінь: проєктувальні, конструктивні, гностичні, організаторські та комунікативні. Проте діяльність педагога професійного навчання відрізняється від діяльності вчителя, тому на основі аналітико-експериментального порівняння дійшли висновку, що до названих п'яти груп умінь слід додати технологічні, виробничі і спеціальні вміння. Використання цієї групи вмінь забезпечило в нашому дослідженні охоплення всього обсягу (переліку) вмінь, необхідних для виконання функціональних обов'язків викладача спеціальних дисциплін. Практика проведення

експериментальних досліджень підтвердила доцільність застосування цієї групи вмінь.

У зв'язку з тим, що в дослідженні прийняли двокомпонентний розгляд поняття "вміння", вважаємо за необхідне розділити педагогічні вміння на дві групи: інформаційно-образні (як виконувати дії) і процесуальні (володіння способом виконувати дію). Інформаційно-образні вміння складають основу виконання педагогічної діяльності. До них відносимо комунікативні, конструктивні, гностичні, організаторські, проектувальні вміння. Процесуальні вміння, що характеризують спосіб виконання професійно значущих дій і операцій, складають основу професійно-методичної техніки. До них віднесли технологічні, виробничі, спеціальні вміння.

У процесі навчання і становлення особистості змінюється характер умінь (дій). Репродуктивний рівень виконання дій і операцій поступово змінюється продуктивним. Окремі вміння об'єднуються в складні інтеграційні, завдяки чому утворюється третя група професійно-педагогічних (методичних) умінь – узагальнені вміння.

Проаналізуємо кожену групу професійно-методичних умінь майбутніх педагогів професійного навчання. До гностичних умінь відносимо пізнавальні вміння в процесі набуття педагогічних знань, які забезпечують отримання нової інформації, виділення в ній головного, важливого, основного. Комунікативні вміння – це інтеграційні вміння, які складаються з експресивних, перцептивних та ораторських умінь. Вони вкрай важливі під час виконання будь-якої педагогічної діяльності, оскільки носять психологічний характер і забезпечують педагогічний такт, здатність зрозуміти душевний стан суб'єкта навчання за виразом його обличчя, мімікою, жестами. До методичних умінь відносимо інтеграційні педагогічні вміння орієнтовані на реалізацію навчально-виховного процесу, формування мотивацій навчання та пізнавальної діяльності, організацію навчально-виробничої діяльності суб'єктів навчання.

До проектувальних умінь відносимо інтеграційні вміння, спрямовані на проектування успішності навчально-виховного процесу, аналіз педагогічних ситуацій, побудову різних моделей навчальної ді-

яльності, проектування розвитку особистості і колективу, контроль за процесом і результатами навчання, розвиток і виховання майбутніх педагогів професійного навчання. Технологічні вміння – це також інтеграційні вміння, спрямовані на проектування професійного навчання студентів, розробку технологій із навчальної та виробничої діяльності, конструювання деталей, вузлів, механізмів, пристосувань тощо.

Важливими у становленні майбутніх педагогів професійного навчання є виробничі вміння пов'язані з аналізом виробничої ситуації, плануванням, реалізацією виробництва, експлуатацією промислового устаткування, раціоналізацією виробничих процесів. Спеціальні вміння становлять інтеграційні вміння, які забезпечують виконання конструкторських, технологічних, виробничих процесів, пов'язаних із специфікою обраної спеціалізації.

Професійні вміння, які формуються у студентів в педагогічних ЗВО, повинні бути максимально наближені до майбутньої діяльності. У такому випадку професійні вміння складатимуть модель майбутнього педагога професійного навчання, а цілі навчання визначатимуться цими вміннями, що впливає з його функціональних обов'язків (див. рисунок).

Структура моделі діяльності педагога професійного навчання

У деяких дослідженнях вчені використовують поділ умінь і навичок за видами діяльності. Так, А. Щербаков педагогічні вміння пов'язує з педагогічною діяльністю [5], Н. Кузьміна – з моделлю діяльності вчителя [4], Б. Соколов пропонує їх розглядати за видом майбутньої діяльності (функціональні), за галузями промисловості (наочні) [6]. Це пов'язано з тим, що вчені виходять з різних міркувань щодо поділу умінь і навичок. У нашому дослідженні доцільно ґрунтуватися на двох підходах: психологічній структурі будь-якої діяльності (мотив – мета – план – реалізація – результат) і характері взаємодії (викладач – студент, викладач – техніка, викладач – технологія, викладач – колеги).

Професійна діяльність педагога професійного навчання передбачає безпосередню взаємодію з певними об'єктами, суб'єктами, технікою, технологіями. Характер цих об'єктів-суб'єктів істотно впливає на сам процес взаємодії. Одна справа – робота з неживими предметами (об'єктами), такими, як прилади, комп'ютери, периферійні засоби, інша – спілкування з учнями (студентами), колегами, керівництвом навчального закладу або виробництва. Саме цей аспект відображено нами під час виділення основних напрямів професійної діяльності педагога професійного навчання, а саме: навчально-методична діяльність, яка складає всю підготовчу роботу (позакласні заходи) з проведення занять; підготовка техніки для навчальних, тренувальних і виробничих цілей; створення методичного забезпечення спеціальності і навчальних дисциплін; проектування, розробка і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання і керування навчальним процесом; організація матеріальної бази, що забезпечує аудиторні навчальні заняття; організація різного роду навчальних практик; підвищення власної кваліфікації.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що проектування психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання є складним, інтегрованим процесом. Розглянуті особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання підтверджують відсутність структурної організації навчального процесу. На підставі цього можна стверджувати, що тільки

за комплексної реалізації відбуватиметься вдосконалення підготовки таких фахівців.

Перспективи подальших розвідок. Актуальність проблеми та її недостатнє вирішення вимагає постійного вдосконалення підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до професійної діяльності в навчальних закладах системи професійно-технічних навчальних закладів. Тому в основі проектування психолого-педагогічної підготовки таких фахівців бачимо роботу над методичним супроводом дисциплін, які несуть найбільше фахове навантаження.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про освіту” (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Горбатюк Р. М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю : монографія. – Тернопіль : Посібники і підручники, 2009. – 400 с.
3. Наказ МОН України від 01.06.2016 № 600 “Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти”. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555->
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
5. Щербаков А. И. Психология личности учителя / А. И. Щербаков // Возрастная и педагогическая психология. – М. : Просвещение, 1973. – 97 с.
6. Психолого-педагогические проблемы инженерно-педагогического образования. – Свердловск : Свердл. инж.-пед. ин-т, 1986. – 49 с.

Горбатюк Р. М. **Проектирование психолого-педагогической подготовки будущих педагогов профессионального обучения**

Проаналізована специфіка підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в педагогічних установах вищого освіти, яка є подвійним синтезом умовної та фізичної діяльності. Встановлено, що забезпечення якості психолого-педагогічної підготовки таких фахівців є передумовою підвищення рівня професійного навчання робочих кадрів. Виділено важливі якості становлення педагога про-

фессіонального об'учення. Обоснована система знань и умений преподавателя спеціальних дисциплін, которая проєцируется в систему знань и умений студентів, как будучих спеціалістів, при умови их взаємодіяння с суб'єктами діяльності.

Ключевые слова: педагог професіонального об'учення, психолого-педагогическая подготовка, діяльність, знання, умения, суб'єкты діяльності.

Horbatiuk R. Design of Psychology and Pedagogical Preparation for Future Teachers of Vocational Training

The organization of psychology-and-pedagogical preparation for future teachers of vocational training in pedagogical institutions of the higher education is analyzed. This preparation has to consider socio-economic factors which influence modernization of educational system and define its efficiency. Its contents and forms take account of tendencies of globalization and economic development of the state, provide the certain qualitative level of experts' preparation that necessary for their further professional activity.

The specific of future teachers' of vocational training preparation is disclosed, it's double synthesis of intellectual and physical activity. The prerequisites of increase in level of personnel's' vocational training are ensuring quality of psychology-and-pedagogical preparation of such experts, justification and development and updating of contents and forms its realization.

Differences of activity of the teacher of special disciplines in institutions of professional education from activity of the teacher are proved. Teachers of special disciplines have deeper methodical readiness in comparison with specialist teacher. Unlike general education institutions teachers of vocational training should act as the developer methodologist as the process of updating of material and technical resources is dynamic.

Teachers of vocational training in the process of industrial practice activity in schools, colleges, technical schools directly take part in production process. They carrying out many technological operations, which oblige them to act as the designer the technologist, and so they must good manage a technique of teaching special disciplines on the basis of modern educational technologies.

Important qualities of formation of the teacher of vocational training are marked out. At an option stage his professionally important qualities are psychodynamic factors: extraversion, emotional firmness, flexibility, high psychomotor sphere, speed of development of conditioned reflexes, coordination of movements. During training, such professionally important qualities are touch, perceptual, psychomotor; pedagogical observation; motive, figurative and verbal memory, pedagogical and technical thinking, spatial imagination. At a professionalizing stage the professional competence, the need for self-improvement, professional dominance, the pedagogical equipment, social responsibility, predictive abilities, professional reliability, pedagogical humanity, professional independence, professional and pedagogical intelligence, individual style of activity are important. At a stage of professional formation the important qualities are excess social and professional activity, professional and pedagogical skill, ethical responsibility, predictive abilities, pedagogical humanity, professional and pedagogical mobility, creativity, professional culture, style of activity.

It is established that formation of abilities has certain pedagogical specifics. In the educational activity process the professional competence form at future teachers of vocational training. The system of the teachers' special knowledge and abilities projects in the system of knowledge and skills of students as future experts provided that the teacher is able to organize interaction of students with persons of their activity.

Keywords: *teacher of vocational training, psychology-and-pedagogical preparation, activity, knowledge, skills, person of activity.*